

فرهنگ جامع ضرب‌المثل‌های  
موضوعی

محقق و مؤلف:  
محمد نای باقری

سال ۱۳۹۶

سرشناسه: باقری، محمد تقی، ۱۳۴۴ -

عنوان و نام پدیدآور: فرهنگ جامع ضرب‌المثل‌های موضوعی/محقق و مولف محمد تقی باقری.

مشخصات نشر: تهران: محمد تقی باقری، ۱۳۹۶.

مشخصات ظاهری: ۷۲۰ ص.: مصور (رنگی)

شابک: ۴۰۰۰۰ ریال ۹-۸۷۸۲-۰۴-۶۰۰-۹۷۸

وضعیت فهرست نویسی: فیپا

یادداشت: کتابخانه

موضوع: ضرب المثل

موضوع: مجموعه ها

رده بندی کنگره: N ۴۰۹ / ف ۱۳۹۶ ب ۲

رده بندی دیویی: ۲۹۸/۹

شماره کتابشناسی ملی: ۱۶۹۰

نام کتاب: فرهنگ جامع ضرب‌المثل‌های موضوعی

محقق و مولف: محمد تقی باقری

طراحی جلد: مصطفی گیل املشی

ناشر: محمد تقی باقری

نوبت چاپ: اول ۱۳۹۶

تیراژ: ۱۰۰۰

ناظر فنی چاپ: علی دلاوری

حروفچینی و صفحه‌آرایی: ابوالفضل صیاد

لیتوگرافی: لیتوگرافی امیر شهید سپهبد علی صیاد شیرازی

صحافی: صحافی فتح المبین

شابک: ۹-۸۷۸۲-۰۴-۶۰۰-۹۷۸

قیمت: ۴۰۰۰۰ ریال

## پیشگفتار

بسمه تعالی

ضرب‌المثل‌ها زیرمجموعه فرهنگ مردم و یکی از عناصر مهم هویت‌ساز به شمار می‌روند و به دلیل اهمیتی که در انعکاس فرهنگ مردم وجود دارد، مقوله‌ای بسیار مهم در هویت فردی و اجتماعی تلقی می‌شود.

هر ملت از ضرب‌المثل‌هایی که مربوط به آداب و رسوم، وقایع تاریخی و اجتماعی است برخوردار است و البته این ضرب‌المثلها به شکل بارز، ویژگی ملی را ابراز می‌کنند و مختص این مردم است. ضرب‌المثل‌ها اصطلاحات رایج در میان هر ملت یکی از عناصر مهم زبان و ادبیات آن مردم به شمار می‌رود.

ضرب‌المثل‌ها آینه اندیشه‌ها و تجربیات گذشتگان است و دانش‌ها و حکمت‌های آنها را به ما منتقل می‌کند.

ضرب‌المثلها، افکار و پند و اندرزهای بزرگ را در جملات کوتاه و به یاد ماندنی بیان می‌کنند، بنابراین انسان‌ها می‌توانند با بخاطر سپردن و به کار بستن عملی نصایح موجود در ضرب‌المثلها راه خود را در زندگی عادی به طرف صلاح هموار کنند.

اگر بخواهیم برای ضرب‌المثل تاریخی را در نظر بگیریم باید به یک همزمان با پیدایش زبان، ضرب‌المثل هم میان مردم رواج پیدا کرد و به دلیل اینکه ضرب‌المثل‌ها بسیار زیادی دارد افراد می‌توانند بسیاری از مطالب را در قالب یک جمله کوتاه بیان کنند و از این جهت میان مردم مقبول و شایسته است. به عنوان مثال فردی از زندگی خود نا امید شده به جای اینکه ساعت‌ها با او به صحبت بپردازیم این عبارت «پایان شب سیه سپید است» را به کار می‌بریم و با گفتن این عبارت تمامی حرف‌هایی که قرار بود ساعت‌ها گفته شود را بیان می‌کنیم.

در سالهای اخیر فعالیتهای زیادی در رابطه با جمع آوری ضرب المثلهای ایران و سایر ملل انجام گرفته و کتابهای زیادی به چاپ رسیده ولی با اطمینان می توان گفت که مجموعه حاضر یکی از کاملترین و تخصصی ترین کتابهای منتشر شده می باشد و امید است مورد توجه و استفاده فرهیختگان، علاقمندان، دانشجویان و پژوهشگران در این حوزه قرار گیرد.

www.ketab.ir

تعاریف زیادی برای ضرب المثل ارائه گردیده که به تعدادی از آنها اشاره می کنیم.  
 \* سخن کوتاه و مشهوری است که به قصه ای عبرت آمیز یا گفتاری نکته آموز اشاره می کند و جای توضیحات بیشتر را می گیرد.

\* سخنان برجسته، روشن و پند آمیز و مستقل که در زبان مردم رایج است.  
 \* سخنانی است کوتاه، به نثر یا نظم، که بیانگر مفهوم های اخلاقی، اجتماعی، اندرز و دستورهای زندگی است. ساختاری محکم و روان، معنایی کنایی و کاربردی عام دارد و بخشی از فرهنگ مردم است که سینه به سینه از نسلی به نسل دیگر انتقال یافته است.

در واقع ضرب المثل ها سخنان کوتاه و مشهوری هستند که به قصه ای عبرت آموز یا گفتاری نکته آموز اشاره می کنند. که ثمره و حاصل یک عمر تجربه و دانش اندوزی هستند و زینت و زیور زبان محسوب می شوند. در همه زبانهای دنیا ضرب المثل های فراوانی وجود دارد و بعضی از ضرب المثل ها در همه زبانها به هم شباهت دارند و هر قدر تاریخ تمدن کشوری و ملتی طولانی تر باشد مثلهای بیشتری نیز در آن وجود دارد. ضرب المثل های هر کشور مبین هوش، ذکاوت، درایت، ذوق فطری، افکار و احساسات و فرهنگ و آداب اهل آن زبان می باشند و دارای سنت و اصالت لایزالی است که در اذهان عموم نقش گرفته و دارای رسالت آموزشی و حامل پیام و تجربه زندگی است.

ضرب المثل ها یکی از ریشه دارترین و کهن ترین عناصر زندگی انسانی، اجتماعی، فرهنگی، اخلاقی، حکمتی، تجربی و دینی انسان ها است. بخشی از این ضرب المثل ها ریشه در حکایت های تاریخی دارد. مردم عامی ما این ضرب المثل ها را بدون آنکه به پیشینه یا حکایت آنها آشنایی داشته باشند، هریک از آنها را در جای مناسب آن، بدون اشتباه و تاملی به کار می برند و مرتکب هیچ خطایی هم نمی شوند و این خود نشان می دهد که ضرب المثل ها در ناخودآگاه جمعی مردم ما ریشه و پیشینه استوار، محکم، تاریخی و فرهنگی دارد.

تعدادی از این ضرب المثل ها هم در درون تجربه زندگی ما پرورده شده و لبریز از حکمت و خردورزی و دوراندیشی و فکر و اندیشه دیرینه مردمان این دیار در باره ابعاد گوناگون زندگی است. از ورای شمار زیادی از این گونه ضرب المثل ها، جهان بینی و نوع اندیشه ای را که مردمان این حوزه نسبت به جهان و هستی و زندگی دارند، می توان دریافت.

شاید کمتر اتفاق افتاده باشد که در صحبت‌های خود، چندین بار در یک روز به طور اتفاقی و ناخودآگاه از این ضرب المثل‌ها استفاده نکرده باشیم. ما بدون آن که متوجه اهمیت این گنجینه گرانبها شده باشیم، برای اثبات سخنان خود و به کرسی نشاندن آن، از این جمله‌های بسیار کوتاه و فشرده کار می‌گیریم.

در رابطه با جمع‌آوری و ضبط و نگهداری ضرب المثل‌ها در ایران اقدامات شایسته فراوانی صورت گرفته و البته جا دارد که ادامه یابد ولی در این کتاب سعی شده که از منظر موضوعی و مفهومی به ضرب المثل‌ها پرداخته شود و در حد توان و امکان، موضوعات مناسبی انتخاب و ضرب المثل‌های ایران و سایر ملل و کشورها مرتبط با این مباحث و موضوعات جمع‌آوری و تدوین گردد.

به هر حال امید است که این کتاب بعنوان هدیه‌ای کوچک پذیرفته شود، از سوی هر فردی که خود را مخاطب این مطالعه می‌بیند و به میزان وقتی که صرف مطالعه آن می‌کند، بهره و نصیبی از آن بدست آورد.

محمد تقی باقری

## فهرست

| ردیف | موضوع                          | صفحه | ردیف | موضوع                    | صفحه |
|------|--------------------------------|------|------|--------------------------|------|
| ۱    | ابر                            | ۱    | ۳۱   | تلخ شیرین                | ۱۳۳  |
| ۲    | احتیاط مراقبت هوشیاری          | ۲    | ۳۲   | تملق چاپلوسی             | ۱۳۶  |
| ۳    | احمق نادان حماقت               | ۵    | ۳۳   | تواضع غرور               | ۱۳۷  |
| ۴    | ادب تربیت                      | ۱۳   | ۳۴   | جنگ صلح دعوا جدال        | ۱۳۸  |
| ۵    | ازدواج عروسی                   | ۱۵   | ۳۵   | جواب پاسخ سوال پرسش      | ۱۴۳  |
| ۶    | آگر                            | ۱۸   | ۳۶   | حرف سخن گفتار            | ۱۴۶  |
| ۷    | امید امیدواری یاس نومیدی       | ۴۲   | ۳۷   | حسد حسادت رشک            | ۱۵۵  |
| ۸    | انتظار منتظر توقع              | ۴۴   | ۳۸   | حق ناحق                  | ۱۵۷  |
| ۹    | اندوه غم غصه ناراحتی           | ۴۵   | ۳۹   | خانه منزل                | ۱۶۳  |
| ۱۰   | انسان آدم بشر                  | ۵۰   | ۴۰   | خدا                      | ۱۷۲  |
| ۱۱   | ایمان تقوا                     | ۷۱   | ۴۱   | خشم عصبانیت غضب          | ۱۸۰  |
| ۱۲   | آ                              | ۷۳   | ۴۲   | خنده تبسم گرمه اشک       | ۱۸۲  |
| ۱۳   | آبرو                           | ۸۱   | ۴۳   | خورشید ماه ستاره         | ۱۸۷  |
| ۱۴   | آمن                            | ۸۲   | ۴۴   | خوشبختی سعادت            | ۱۸۹  |
| ۱۵   | آزادی استقلال                  | ۸۶   | ۴۵   | خیر خوب شر بد            | ۱۹۲  |
| ۱۶   | آسمان                          | ۸۸   | ۴۶   | دانش دانایی خرد عقل عاقل | ۲۰۹  |
| ۱۷   | آشنا بیگانه                    | ۹    | ۴۷   | در پنجره                 | ۲۱۸  |
| ۱۸   | یخل خسیس اسراف                 | ۹    | ۴۸   | دروغ حقیقت               | ۲۲۱  |
| ۱۹   | بدون                           | ۹۳   | ۴۹   | دریا رودخانه چشمه        | ۲۲۷  |
| ۲۰   | بهشت جهنم دوزخ                 | ۹۷   | ۵۰   | دزدی سرقت                | ۲۳۰  |
| ۲۱   | پزشکی طبابت دکتر بیماری معالجه | ۹۸   | ۵۱   | دشمن دوست                | ۲۳۴  |
| ۲۲   | پند نصیحت اندرز                | ۱۰۵  | ۵۲   | دنیا جهان                | ۲۴۷  |
| ۲۳   | پنهان نهفته مخفی               | ۱۰۶  | ۵۳   | رمز راز اسرار            | ۲۵۲  |
| ۲۴   | پول ثروت دارایی                | ۱۰۸  | ۵۴   | روز شب                   | ۲۵۳  |
| ۲۵   | پیروزی شکست                    | ۱۱۹  | ۵۵   | سرمه هفت                 | ۲۶۱  |
| ۲۶   | پیر جوان                       | ۱۲۲  | ۵۶   | رو و خا                  | ۲۶۲  |
| ۲۷   | تجربه                          | ۱۲۷  | ۵۷   | زرک تن                   | ۲۶۵  |
| ۲۸   | تعلیم تعلم معلم                | ۱۲۸  | ۵۸   | زشتی زیبایی              | ۲۶۸  |
| ۲۹   | تقدیر سرنوشت                   | ۱۲۹  | ۵۹   | زمان وقت هنگام موقع      | ۲۷۲  |
| ۳۰   | تلاش کوشش سعی                  | ۱۳۰  | ۶۰   | زندگی حیات               | ۲۸۶  |

| ردیف | موضوع                        | صفحه | ردیف | موضوع               | صفحه |
|------|------------------------------|------|------|---------------------|------|
| ۶۱   | سال فصل ماه هفته             | ۲۹۲  | ۹۱   | گناه خطا اشتباه     | ۳۸۷  |
| ۶۲   | سفر                          | ۲۹۸  | ۹۲   | لال الکن            | ۳۹۲  |
| ۶۳   | سکوت خاموشی                  | ۲۹۹  | ۹۳   | مرگ                 | ۳۹۳  |
| ۶۴   | شادی خوشحالی                 | ۳۰۱  | ۹۴   | مشورت               | ۴۰۱  |
| ۶۵   | شانس اقبال                   | ۳۰۴  | ۹۵   | مکر حيله فريب نيزنگ | ۴۰۲  |
| ۶۶   | شجاعت ترس                    | ۳۰۸  | ۹۶   | ممنوع               | ۴۰۳  |
| ۶۷   | شوخی                         | ۳۱۴  | ۹۷   | مهربانی محبت علاقه  | ۴۰۴  |
| ۶۸   | شهر روستا کشور               | ۳۱۵  | ۹۸   | مهمان               | ۴۰۶  |
| ۶۹   | شهرت آوازه                   | ۳۱۷  | ۹۹   | میهن وطن            | ۴۰۹  |
| ۷۰   | سر تحمل شتاب عجله            | ۳۱۹  | ۱۰۰  | نفرت تنفر           | ۴۱۲  |
| ۷۱   | صداقت و پاکی                 | ۳۲۴  | ۱۰۱  | همسایه              | ۴۱۳  |
| ۷۲   | س کبر                        | ۳۲۶  | ۱۰۲  | اعداد               | ۴۱۶  |
| ۷۳   | م فان با سیم                 | ۳۲۶  | ۱۰۳  | اول                 | ۴۱۶  |
| ۷۴   | عادت اعتدال                  | ۳۲۹  | ۱۰۴  | یک                  | ۴۱۸  |
| ۷۵   | عدل عدالت دادگستر، قسم       | ۳۳۰  | ۱۰۵  | دو                  | ۴۴۵  |
| ۷۶   | عشق                          | ۳۳۴  | ۱۰۶  | سه                  | ۴۵۶  |
| ۷۷   | عهد پیمان قول قسم            | ۳۴۰  | ۱۰۷  | چهار                | ۴۵۸  |
| ۷۸   | غروب طلوع                    | ۳۴۳  | ۱۰۸  | پنج                 | ۴۵۹  |
| ۷۹   | فرشته شیطان                  | ۳۴۱  | ۱۰۹  | شش                  | ۴۶۰  |
| ۸۰   | فضولی دخالت                  | ۳۴۶  | ۱۱۰  | هفت                 | ۴۶۰  |
| ۸۱   | فقیر و ثروتمند               | ۳۴۷  | ۱۱۱  | هشت                 | ۴۶۲  |
| ۸۲   | قانون قاضی دادگاه وکیل محکمه | ۳۵۶  | ۱۱۲  | نه                  | ۴۶۲  |
| ۸۳   | قدرت توانایی                 | ۳۶۰  | ۱۱۳  | ده                  | ۴۶۳  |
| ۸۴   | قناعت قانع حرص طمع           | ۳۶۲  | ۱۱۴  | ی                   | ۴۶۳  |
| ۸۵   | کار پیشه شغل                 | ۳۶۴  | ۱۱۵  | چهار                | ۴۶۴  |
| ۸۶   | کتاب مطالعه                  | ۳۷۲  | ۱۱۶  | پنج                 | ۴۶۵  |
| ۸۷   | کوچک بزرگ                    | ۳۷۴  | ۱۱۷  |                     | ۴۶۵  |
| ۸۸   | کور نابینا                   | ۳۸۰  | ۱۱۸  | هزار                | ۴۶۹  |
| ۸۹   | گذشته آینده                  | ۳۸۲  | ۱۱۹  | اعداد متفرقه        | ۴۷۱  |
| ۹۰   | گرسنه سیر                    | ۳۸۴  | ۱۲۰  | اعضاء بدن           | ۴۷۳  |

| ردیف | موضوع             | صفحه | ردیف | موضوع                         | صفحه |
|------|-------------------|------|------|-------------------------------|------|
| ۱۲۱  | ایرو              | ۴۷۳  | ۱۵۱  | گرچه                          | ۵۵۴  |
| ۱۲۲  | چشم               | ۴۷۳  | ۱۵۲  | موش                           | ۵۵۷  |
| ۱۲۳  | گوش               | ۴۷۹  | ۱۵۳  | خرگوش                         | ۵۵۹  |
| ۱۲۴  | بینی              | ۴۸۱  | ۱۵۴  | خوک                           | ۵۶۰  |
| ۱۲۵  | دهان              | ۴۸۲  | ۱۵۵  | فیل                           | ۵۶۱  |
| ۱۲۶  | دندان             | ۴۸۵  | ۱۵۶  | میمون                         | ۵۶۲  |
| ۱۲۷  | لب                | ۴۸۷  | ۱۵۷  | خرس                           | ۵۶۳  |
| ۱۲۸  | زبان              | ۴۸۷  | ۱۵۸  | شغال روباه کفتار              | ۵۶۴  |
| ۱۲۹  | سر                | ۴۹۱  | ۱۵۹  | شیر پلنگ                      | ۵۶۶  |
| ۱۳۰  | مغز               | ۴۹۶  | ۱۶۰  | گرمی                          | ۵۶۹  |
| ۱۳۱  | صورت              | ۴۹۶  | ۱۶۱  | پرندهگان                      | ۵۷۲  |
| ۱۳۲  | ریش               | ۴۹۸  | ۱۶۲  | خروس مرغ                      | ۵۷۲  |
| ۱۳۳  | موزلف             | ۴۹۹  | ۱۶۳  | قناری بلبل کبوترپرستو         | ۵۷۵  |
| ۱۳۴  | مرغ کلبه          | ۵۰۰  | ۱۶۴  | کلاغ                          | ۵۷۶  |
| ۱۳۵  | سینه ششم مده      | ۵۰۰  | ۱۶۵  | گنجشک                         | ۵۷۸  |
| ۱۳۶  | قلب دل            | ۵۰۲  | ۱۶۶  | لک لک غاز مرغابی اردک شتر مرغ | ۵۷۸  |
| ۱۳۷  | پوست گوشت استخوان | ۵۰۲  | ۱۶۷  | پرنده                         | ۵۸۰  |
| ۱۳۸  | خون               | ۵۰۶  | ۱۶۸  | شاهین عقاب باز قرقی           | ۵۸۲  |
| ۱۳۹  | انگشت             | ۵۱۰  | ۱۶۹  | حشرات                         | ۵۸۲  |
| ۱۴۰  | دست مشت           | ۵۱۱  | ۱۷۰  | تمساح سوسمار                  | ۵۸۷  |
| ۱۴۱  | پا                | ۵۲۳  | ۱۷۱  | مار افعی                      | ۵۸۸  |
| ۱۴۲  | بدن جسم           | ۵۲۸  | ۱۷۲  | قورباغه                       | ۵۹۰  |
| ۱۴۳  | جانوران           | ۵۳۰  | ۱۷۳  | ماهی                          | ۵۹۱  |
| ۱۴۴  | اسب               | ۵۳۰  | ۱۷۴  | گیاهان                        | ۵۹۴  |
| ۱۴۵  | الاغ خر           | ۵۳۴  | ۱۷۵  | باغ جنگل                      | ۵۹۴  |
| ۱۴۶  | بز                | ۵۴۰  | ۱۷۶  | سرخا بیا                      | ۵۹۵  |
| ۱۴۷  | شتر               | ۵۴۱  | ۱۷۷  | سبزه برف                      | ۵۹۸  |
| ۱۴۸  | گاو               | ۵۴۳  | ۱۷۸  | میوه                          | ۵۹۹  |
| ۱۴۹  | گوسفند            | ۵۴۶  | ۱۷۹  | انگور                         | ۶۰۰  |
| ۱۵۰  | سگ                | ۵۴۸  | ۱۸۰  | خرپزه هندوانه                 | ۶۰۲  |

| ردیف | موضوع           | صفحه | ردیف | موضوع                                                      | صفحه |
|------|-----------------|------|------|------------------------------------------------------------|------|
| ۱۸۱  | سیب گلابی       | ۶۰۳  | ۲۰۵  | سایر رنگها                                                 | ۶۳۵  |
| ۱۸۲  | خرما            | ۶۰۴  | ۲۰۶  | غذا خوراکی نوشیدنی                                         | ۶۳۷  |
| ۱۸۳  | پیاز            | ۶۰۵  | ۲۰۷  | آش شوربا سوپ حلیم                                          | ۶۳۷  |
| ۱۸۴  | گندم جو         | ۶۰۶  | ۲۰۸  | برنج خورشت                                                 | ۶۳۸  |
| ۱۸۵  | میوه های متفرقه | ۶۰۷  | ۲۰۹  | تخم مرغ املت مرغ                                           | ۶۳۹  |
| ۱۸۶  | دانه بذر خرمن   | ۶۰۹  | ۲۱۰  | کباب گوشت                                                  | ۶۴۰  |
| ۱۸۷  | گل              | ۶۱۰  | ۲۱۱  | نان                                                        | ۶۴۱  |
| ۱۸۸  | خار             | ۶۱۲  | ۲۱۲  | چاشنی دسر حلوا فرنی کیک                                    | ۶۴۵  |
| ۱۸۹  | درخت نهال شاخه  | ۶۱۳  | ۲۱۳  | نوشیدنی چای دوغ سرکه                                       | ۶۴۸  |
| ۱۹۰  | چوب فلز سنگ     | ۶۱۷  | ۲۱۴  | خوردن شام ناهار خوراک طعام غذا                             | ۶۴۸  |
| ۱۹۱  | آهن             | ۶۱۷  | ۲۱۵  | نسبتهای خانوادگی و فامیلی                                  | ۶۵۱  |
| ۱۹۲  | طلا             | ۶۱۸  | ۲۱۶  | اقوام فامیل خویشاوندان                                     | ۶۵۱  |
| ۱۹۳  | نق              | ۶۲۰  | ۲۱۷  | خانواده                                                    | ۶۵۲  |
| ۱۹۴  | چوب             | ۶۲۰  | ۲۱۸  | پدر مادر                                                   | ۶۵۳  |
| ۱۹۵  | سنگ             | ۶۲۳  | ۲۱۹  | فرزند بچه                                                  | ۶۶۰  |
| ۱۹۶  | آینه            | ۶۲۶  | ۲۲۰  | پسر دختر                                                   | ۶۶۶  |
| ۱۹۷  | شیشه            | ۶۲۷  | ۲۲۱  | خواهر برادر                                                | ۶۷۰  |
| ۱۹۸  | رنگها           | ۶۲۸  | ۲۲۲  | داماد عروس                                                 | ۶۷۲  |
| ۱۹۹  | رنگ             | ۶۲۸  | ۲۲۳  | دایی عمو خاله عمه خواهرزاده برادرزاده                      | ۶۷۵  |
| ۲۰۰  | سیاه            | ۶۲۹  | ۲۲۴  | مرد                                                        | ۶۷۶  |
| ۲۰۱  | سفید            | ۶۳۱  | ۲۲۵  | زن                                                         | ۶۸۴  |
| ۲۰۲  | سرخ             | ۶۳۲  | ۲۲۶  | شوهر                                                       | ۷۰۱  |
| ۲۰۳  | سبز             | ۶۳۴  | ۲۲۷  | پدر زن پدرزن مادرشوهر<br>پدرشوهر خواهر زن و هر جاری باجنای | ۷۰۴  |
| ۲۰۴  | زرد             | ۶۳۵  | ۲۲۸  | مجرد متاهل                                                 | ۷۰۵  |